
ETHNIC CHILD POVERTY SPECIFICATIONS

Kamelia Petkova

Institute for the Study of Societies and Knowledge, Bulgarian Academy of Sciences

kamelia.petkova@gmail.com

Abstract: In recent years, despite reported economic growth and increased wealth in the country, results from a number of sociological studies indicate that child poverty is strongly differentiated by ethnicity. Given that the majority of Roma are mostly concentrated in the social strata of low-skilled and long-term unemployed, Roma children should be considered as a category severely affected by poverty. They represent a specific risk group and in view of the fact that the mortality rate in this group is much higher than the average for the country, as well as the high level of the children from this ethnic group who drop out of school. Without claiming exhaustiveness, this report considers some qualitative and quantitative dimensions of poverty among Roma children, focusing on the consequences it has for their behavior, development and future integration.

Keywords: Poor Roma households with children, child poverty

ЕТНИЧЕСКИ СПЕЦИФИКИ НА БЕДНОСТТА ПРИ ДЕЦАТА**Камелия Петкова**Институт за изследване на обществата и знанието- БАН, kamelia.petkova@gmail.com

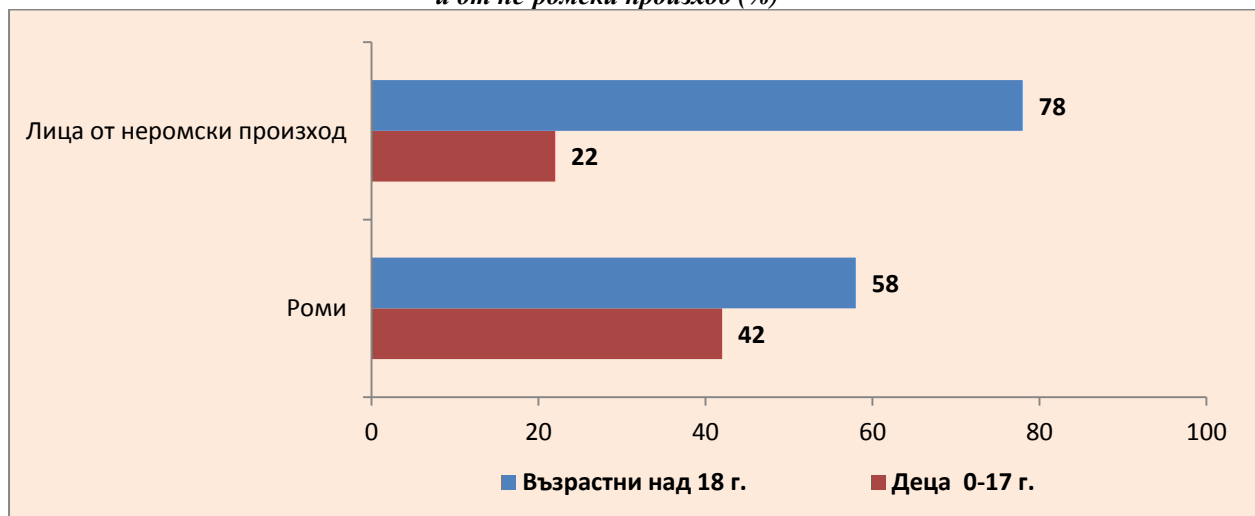
Abstract: През последните години независимо от отчетения икономически растеж и повишеното благосъстояние в страната, резултати от редица социологически изследвания сочат, че детската бедност е силно диференцирана по етнически признак. Предвид факта, че мнозинството от ромите са съсредоточени предимно в социалните слоеве на ниско квалифицираните и трайно безработните лица, то ромските деца следва да се разглеждат като категория, сериозно засегната от бедността. Те представляват специфична рискова група и от гледна точка на това, че смъртността в тази група е много по-висока от средните стойности за страната, а също така и високата степен на децата от тази етническа група, които отпадат от училище. Без претенции за изчерпателност настоящият доклад разглежда някои качествени и количествени измерения на бедността сред ромските деца, съсредоточавайки се върху последствията, които тя оказва върху тяхното поведение, развитие и бъдеща интеграция.

Ключови думи: Бедни ромски домакинства с деца, детска бедност

През последните години независимо от отчетения икономически растеж и повишеното благосъстояние в страната, резултати от редица социологически изследвания сочат, че детската бедност е силно диференцирана по етнически признак. Предвид факта, че мнозинството от ромите са съсредоточени предимно в социалните слоеве на ниско квалифицираните и трайно безработните лица, то ромските деца следва да се разглеждат като категория, сериозно засегната от бедността. Те представляват специфична рискова група и от гледна точка на това, че смъртността в тази група е много по-висока от средните стойности за страната. Тенденциите в динамиката на бедността показват, че тя е най-концентрирана в две ясно открояващи се групи: деца и възрастни хора. В подкрепа на това твърдение са резултатите от редица международни проучвания, в това число и данните от пилотното изследване на Агенцията на Европейския съюз за основните права (FRA) сред ромите, според което делът на ромските деца на възраст между 0 и 17 години, изложени на риск от бедност е почти два пъти по-голям, в сравнение с бедността сред децата от други етнически общности (вж. фигура 1) [1:43]. Изследователският интерес към проучване на някои аспекти на бедността при ромските деца е провокиран и от това, че детската бедност при ромите принадлежи към кръга от най-болезнените проблеми, от гледна точка на превенцията на ранното отпадане от училище и успешната образователна интеграция на този етнос в българското общество [3].

Настоящият доклад се базира на вторичен анализ на резултати от проведени количествени и качествени изследвания. Основната цел на анализа е да се очертаят някои количествени и качествени измерения на бедността сред ромите, съсредоточавайки се върху последствията, които този феномен оказва върху поведението, развитието и бъдещето на децата.

Фигура 1. Дял на децата на възраст между 0 и 17 години, изложени на риск от бедност от ромски и от не-ромски произход (%)

Източник: [1:43]

Сравнително по-високите нива на детска бедност сред ромската общност, в сравнение с останалите етнически групи е емпирично верифицирана и в едно друго проучване на УНИЦЕФ [7]. Според него, относителният дял на бедните домакинства от ромския етнос е най-висок в сравнение с останалите групи. Детската бедност сред ромите при долната граница на еквивалентен доход е с 29,3% по-висока в сравнение с бедността сред българската общност и едва с 4,1% по-висока от бедността сред турската общност.[7]

Таблица 1. Етнически профил на бедни домакинства с деца до 18 г. (долна граница на еквивалентен доход)

	Българска	Турска	Ромска
Бедни	58,3%	84,0%	88,1%
Не-бедни	36,4%	11,8%	3,4%
Без отговор	5,3%	4,2%	8,4%
Общо	100%	100%	100%

Източник: [7:55]

Данните от SILC България за 2016 г. показват, че детската бедност е в пряка зависимост от степента, в която бедните домакинства изпитват материални лишения (разходи за храна, за поддържане на жилището, здравеопазване, образование, транспорт и почивка), поради недостиг на финансови ресурси. [8] [9] Посоченото по-горе изследване включва информация, която разкрива значими различия в степента на доходно неравенство на домакинствата, в зависимост от признака етническа принадлежност. Така например: през 2016 г. относителният дял на децата с материални лишения (лишени от поне един от 13 показателя) е, както следва: 18.7% от българската етническа група, 40.0% от турската етническа група, 75.1% от ромската етническа група и 32.3% от друг етнос. Нито една потребност на децата (ограничения за всички 13 показателя) не може да бъде осигурена за 0.9% от българската етническа група, за 2.1% от турския етнос и за 22.3% от ромската група. [9] Около 23% от децата с материални лишения от българската етническа група живеят и в риск от бедност. За останалите групи относителните дялове са следните: 48.4% за децата от турската етническа група, 78.9% - от ромската етническа група, и 31.8% - от друг етнос.[9]

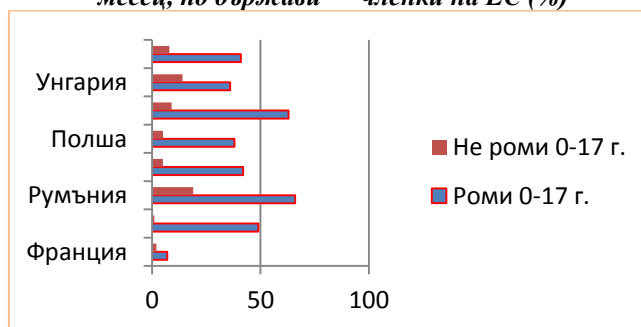
Таблица 2. Материални лишения при децата и етническа принадлежност (в %)

	Купуване на нови дрехи и обувки			Купуване на 2 чифта обувки по размер, в зависимост от сезона		
	Роми	Турци	Българи	Роми	Турци	Българи
Да	30,5	79,7	82,5	20,7	60,2	71,5
Не, по други причини	3,1	0,8	1,7	3,3	1,2	2,9
Не по финансови причини	66,4	19,6	15,8	76,0	38,6	25,5
	Пресни плодове и зеленчуци веднъж дневно			Едно хранене вкл. месо, риба или пиле поне веднъж дневно		
	Роми	Турци	Българи	Роми	Турци	Българи
Да	29,5	72,7	80,7	35,4	72,2	80,7
Не, по други причини	1,5	3,1	1,8	0,4	0,9	2,0
Не по финансови причини	69,0	24,1	17,5	64,2	26,9	17,4
	Подходящо място за учене			Книги , които са подходящи за децата (без учебниц и помагала)		
	Роми	Турци	Българи	Роми	Турци	Българи
Да	37,3	87,8	89,4	15,0	56,9	67,3
Не, по други причини	12,8	3,7	2,7	6,8	15,4	10,3
Не по финансови причини	49,9	8,5	7,9	78,1	27,6	22,4

Източник: [9]

В подкрепа на изказаните по-горе мнения са и данните от проучването на Агенцията на Европейския съюз за основните права, според които делът на ромските деца на възраст под 18 години, живеещи в домакинство, в което поне едно лице „е трябвало да си легне гладно, защото не е имало достатъчно пари за закупуване на храна“ е значително по-висок, в сравнение с домакинства от неромски произход (вж. фигура 2). Процентите на глад сред децата са поне три пъти по-високи за анкетираните лица от ромски, отколкото за тези от неромски произход [1:46]. Данните сочат, че в различните страни, обхванати в проучването са различни измеренията на бедността по показателя „глад в семейството и липсата на средства за вечеря“. В Италия процентите на децата, живеещи в домакинства, които страдат от глад, са 40 пъти по-високи за лицата от ромски, отколкото за лицата от неромски произход, което в рязък контраст с факта, че тази държава има и втория по големина процент на заетост на ромите. В България близо 42% от ромските деца са попадали в подобна ситуация, за разлика от онези с неромски произход, при които подобни случаи на глад са се случили при 5% от децата [1:46].

Фигура 2. Най-малко едно лице в домакинството си е легнало гладно поне веднъж през последния месец, по държави — членки на ЕС (%)

Източник: [1:43]

Именно материалните лишения и ограничени финансови възможности на бедните домакинства се отразяват крайно отрицателно върху развитието и бъдещите възможности на децата. Невъзможността да посещават училище води до липса на социално общуване с техните връстници и липса на образование, а това ги обрича на социална и икономическа изолация и поддържа омагьосания кръг бедни родители – бедни деца. Особено тежко е положението на децата, които живеят в семейства на трайно безработни, на самотни родители или в многодетни домакинства. Данни от проведеното през 2011 г. проучване на Агенцията на Европейския съюз за основните права показват, че участието на пазара на труда на ромските жени често се разглежда като важен допълващ инструмент за преодоляване на детската бедност [1:43]. Според изследването, в домакинствата без деца на възраст до 18 години участието на жените в пазара на труда води до съществена разлика за риска от бедност на този вид домакинства. [1:43]. Независимо от заетостта на жените в повечето държави, степента на обедняване за домакинствата без деца остава висока. Само в Унгария и Полша работата на жените намалява риска от бедност за тези домакинства до 40%. [1:43].

Таблица 3. Изложени на риск от бедност с работещи и неработещи жени в семейството*, по брой на децата в домакинство от ромски произход и държави — членки на ЕС (%)

	Многочленни домакинства без деца		Многочленни домакинства с 1 дете		Многочленни домакинства с 2-3 деца		Многочленни домакинства с 4 и повече деца	
	Нито една жена не е на работа	Една или повече жени са на работа	Нито една жена не е на работа	Една или повече жени са на работа	Нито една жена не е на работа	Една или повече жени са на работа	Нито една жена не е на работа	Една или повече жени са на работа
BG	90	65	91	79	90	82	94	91
CZ	77	63	77	74	82	80	97	93
EL	87	70	86	75	88	88	92	92
ES	91	76	92	80	91	78	95	100
FR	97	71	97	100	99	100	97	100
HU	72	40	83	72	86	75	96	89
IT	99	91	100	89	99	100	98	91
PL	75	40	74	81	84	81	85	89
PT	94	88	94	74	99	96	98	100
RO	64	49	74	54	84	75	93	83
SK	84	51	91	72	97	87	97	94

Източник: [1:43]

Бележка: *Само многочленни домакинства (МЧД) от ромски произход с поне една жена в трудоспособна възраст. Деца: под 18 години и живеещи в домакинството.

Степента на риск от бедност се повишава с броя на децата, като заетостта на жените не оказва съществено въздействие върху обедняването на домакинствата с деца в никоя от обхванатите в проучването държави членки, с няколко изключения. [1:43] В Румъния степента на риск от бедност за домакинствата с едно дете е 54%, ако поне една жена в домакинството работи, в сравнение със 74%, ако нито една жена не работи (вж. таблица 1). Това може да се обясни със специфичния праг на бедност в Румъния, където дори малки доходи помагат за надхвърляне на прага. [1:43] В нашата страна, обаче ситуацията е различна и липсата на заетост на жените в домакинството оказва съществено значение върху повишаването на риска от бедност при децата в семейството.

В пряка връзка с отношението към родителските права и нивото на бедност са и отговорите на родителите за джобните пари, които дават на децата си. Малка част от интервюираните респонденти споделят, че се стремят да осигуряват джобни пари на децата си. При онези, които казват, че все пак дават средства за училищни закуски се наблюдават известни различия от гледна точка на размерът на тези пари. Ако при някои от родителите, сумите за джобни пари за децата варират в размер между 0,50 ст. и 1 лева, то при други достигат и до 2 лева на ден.

Проведените дълбочинни интервюта с ромски родители регистрират наличието на разлики между децата по отношение на тяхната склонност към прояви на девиантно поведение. В най-общ план се отграничават два сценария за развитие на детето. При първият, независимо, че детето е лишено от средства за „нормално” съществуване и в повечето случаи е принудено да живее в лишения, то следва своите материални цели, без да излиза от общоприетите норми и макар и трудно успява да завърши

училище. При вторият сценарий детето иска да надскочи своя материален статус и прибегва до нарушения в общоприетите норми.

Когато анализирани спецификите на бедността сред ромските деца, следва да отбележим и някои качествени измерения, едно от които е отношението към родителските задължения в семейството. Като цяло резултатите от проведените дълбочинни интервюта през 2017 г. показват, че ситуацията на бедност в домакинството в повечето случаи поражда трудности в семейните отношения и по-конкретно между родители и деца. Независимо от това, на въпроса: „Общувате ли с Вашето дете/ца?“ всички ромски родители дават положителен отговор. Диференциацията идва основно по линията на времето, което родителите отделят за децата, както и по темите за които разговарят. Ангажирани в търсенето на прехрана и издръжка на семейството, в домакинствата с доходи под линията на бедност твърде често се стига до това по-големите деца да прекъснат училище и да поемат родителски функции, занимавайки се с отглеждането на по-малките братя или сестри. Приема се за нормално по-големите да поемат отговорности в семейството, включително и да работят, с цел осигуряване на прехрана, като времето, което родителите отделят на децата е много малко или почти никакво:

- *„Ох, как да кажа, колкото и да искам нямам много време за разговори с него. Проблемите всеки ден са много – като започнем от това какво да купя от магазина с тези стотинки, какво да ядем... Малкия има нужда от ново яке, че старото вече за нищо не става – скъсано е и ципа нещо не се затваря, а как да ходи на училище в този вид, то неговите съученици ще му се подиграват. От друга страна гледам една болна свекърва, едвам успявам да и купя част от лекарствата, които трябва да пие всеки ден, немотия, немотия ти казвам....”*
- *„Нямам време за него- той трябва сам да се оправя в живота. Аз на неговите години вече имам семейство и деца за които да се грижа”.*

Водени от необходимостта за задоволяване на основни, базови потребности, изследваните ромски родители, живеещи в бедни домакинства твърде често пренебрегват или омаловажават нуждите, потребностите и проблемите на своите деца в смисъла на необходимост от подкрепа или споделяне:

- *„Време за разговори – абсурд, то аз едвам имам време да си измия очите – по цял ден съм навън, само и само да изкарам един лев, за да мога поне да купя хляб и нещо друго от магазина за вечеря.”;*
- *„Нямам време, говорим си, докато обикаляме кофите вечер, но пак малко разговаряме, защото имаме друга цел – да намерим нещо за ядене, което да го занесем в къщи”.*
- *„Почти не си говорим за училище, защото самата аз съм неука и неразбирам нищо от това, което учат. То сина знае и за това и вече не ме пита за домашни и за училищни работи. У нас ги говорим предимно за това колко пари имаме и за какво ще ни стигнат”.*
- *„По-цял ден съм навънка в студа и като се върна от работа няма време за разговори. Трябва да направя нещо бързо за ядене, че мъжът ми ще си дойде. Той цял ден е в гората и работата му е много тежка. Децата се оправят сами. Ако могат пишат, ако не могат отиват без домашни, не мога да се занимавам и с тях. Та аз съм с основно образование.”*

Именно липсата на емоционална близост между родителите и децата, в повечето случаи води до отдалеченост в отношенията между тях, а също така и до negliжиране на личността на детето, което от своя страна рефлектира в изкривяване на процеса на социализация като цяло. Причините за наличието на тази емоционална празнина се дължи предимно на фиксиране на вниманието върху материалните проблеми (липса на пари, нужда от покриване на ежедневни разходи, търсене на работа и прехрана).

Трудностите във взаимоотношенията между родителите и децата рефлектират, както върху родителите така и върху децата, които най-често страдат от създадалата се ситуация. В зависимост от детето това страдание би могло да има различни измерения - затвореност, потиснатост, неувереност, ниско самочувствие, агресивност, липса на желание за посещаване на училище и дори отпадане от образователната система.

На въпроса: „Случвало ли Ви се е да имате спор в семейството с децата/детето Ви за пари?“ почти всички от изследваните ромски родители, живеещи в бедни домакинства открито признават, че имат много сериозни проблеми:

- *„Да постоянно. Те искат всеки ден пари за училище, за да могат да си купят вафла, сок, а аз нямам от къде да ги взема. Това е положението”;*
- *„Да, винаги. Понякога си давам и последните пари, но това е рядко защото започваме да се караме. Питат и не разбират защо нямаме пари.”*
- *„Да, случвало ми се е и почти винаги той (детето) ми се разплаква”;*

- „Ами случвало се е и то доста често. Обяснявам им, че понякога се налага човек да се лишава от нещо, защото няма пари за това, но те са деца и си искат своето.”
- „Редовно ми се случва децата да си лягат гладни, защото няма какво да им дам да ядат. Това е, то и аз съм гладна, ама няма кой да ме пита”.

В проведените интервюта зададохме и някои въпроси, касаещи начина, по който техните деца прекарват извънучилищното си време. Като цяло преобладават отговорите на родителите, че техните деца в свободното време са ангажирани и в домашната работа, гледат членове на семейството, братя и сестри, а дори и някои от тях упражняват платен труд. Сред най-често споменатите причини, за да работят децата в семейството са посочени:

- *Необходимост от допълнителни доходи:* „Големия ми син работи почасово в едно заведение, защото аз вече изнемогавам, не мога да му осигуря пари за да си купи нов телефон, нови дънки и маратонки. Казвам му, ако искаш да имаш пари, то трябва да работиш, все пак вече си на седемнадесет години.”
- *Работа по собствено желание:* „Да, работи защото така иска, иска да бъде независим, да може да черпи по бира своите приятели, да ходи на кино с приятелка.”

Какъв е погледът към бъдещето през призмата на ромските родители, живеещи в бедни домакинства?

В проведените дълбочинни интервюта зададохме и някои въпроси, имащи за цел проучване на вижданията и очакванията на родителите за бъдещата реализация на техните деца.

Данните показват, че повечето ромски родители, живеещи в бедни домакинства нямат ясно дефинирани планове и визия за бъдещето на своите деца. Подтиснати от трудния живот, който са принудени да водят, голяма част от тях с песимизъм гледат към близкото бъдеще и възможността за успешна реализация в живота на собствените им деца. При онези, които все пак имат някакви идеали и мечти за своите деца, то те предимно са с материален характер, като например:

- „Не знам с какво е най-добре да се занимава. Определено трябва да бъде нещо, което да му носи пари и да може да живее нормално”;
- „Искам децата ми да имат нормален живот, хубава и топла къща”;
- „Искам децата ми да си намерят хубава работа, да печелят добре, за да могат да си купуват всичко, което сега не мога да им дам – лъскави спортни коли, хубави и маркови дрехи, да ходят по почивки.....”;
- „Не искам да живее в немотия, стига толкова, цял живот в мизерия, нека поне то да си намери добра работа, да си купи апартамент, хубав компютър и телефон”;
- „Всичко, което искам в близко бъдеще е да има пари, да знам, че може да си купи всичко, което иска.....”.

Като цяло всички интервюирани родители, с които разговаряхме се интересуват от развитието на своите деца. Независимо от доходите, които получават за тях образованието е ценност и децата им трябва да учат, за да могат успешно да се реализират в живота:

- „Трябва да учи, не да събира боклуците по кофите. Аз навремето исках много да уча, но моите родители не ми позволиха, защото млада ме ожениха и така си останах с основно образование до 8 клас”;
- „Образованието е важно, за да може да си намери добра работа и да стане добър и учен човек. Подкрепям го и ще продължа да го подкрепям, въпреки, че виждам, че му е много трудно. В училище го подиграват, смеят му се, че е циганин, но той е смел и не му пука много от закачките и подигравките”.

Когато става дума обаче за това как те виждат своето дете след 10 г. се наблюдава известна разлика в отговорите в разреза бедни – не-бедни. При бедните в болшинството от изследваните случаи родителите нямат голяма яснота за това какво ще стане през следващите 10 г. Несигурността и недоимъка в който живеят ги подтиска и не им позволява да мечтаят за бъдещето. Също така някои от родителите осъзнават, че местното, квартално училище не би могло да им даде големи шансове за успешна реализация:

- „Не знам, но това, че той учи в това квартално училище, за което знам, че нивото на образование не е много високо може би няма да му даде големи възможности. Ако учеше в елитна гимназия нещата са по друг начин.”;
- „В това училище нищо не учат. По цял ден е на улицата и не си пише домашните. Аз му викам хайде да пишеш, а той ми казва няма какво. Друго щеше да е, ако учи в друго училище, ама нямаме пари да го пратим”.

В заключение ще подчертаем, че бедността в която живеят част от изследваните ромски домакинства с деца не бива да бъде възприемана единствено и само от гледна точка на нейните материални измерители. Важен аспект, който не бива да бъде пренебрегван са така наречените нематериални условия, които правят възможно децата да развият своя истински потенциал. Липсата на глас, физическите злоупотреби, семейните раздели, лошата екологична обстановка и др. са сериозни пречки за пълноценното изживяване на децата и за адекватното им развитие.[2:225] Защитата на децата от най-острите проявления на бедността е от особена важност, тъй като тогава се развива не само техният млад организъм, но и се формира психиката и характера им и поради това се нуждаят от достатъчно материални, социални и образователни условия за подкрепа и развитие.

ЛИТЕРАТУРА

- Бедност и заетост: положението на ромите в 11 държави — членки на ЕС Проучване сред ромите — Данни на фокус, 2011, <http://fra.europa.eu>.
- Буджева, Р. 2012. Благосъстоянието и правата на децата като общоевропейски ценности, В: Сборник с текстове от конференция на тема: „Хармонизацията на българските национални ценности с ценностите на Европейския съюз“, София
- Международна организация на труда, Програма на ООН за развитие Бедността в условията на преход, 1998, 111 с.
- Национален статистически институт България: предизвикателствата на бедността. Анализ по данни на Многоцелевото наблюдение на домакинствата, Издание на НСИ, София, 2003, 207 с.
- Световна банка България: Променящият се профил на бедността. Оценка на бедността. 2002, 152 с.
- Световна банка Условията на живот преди и след присъединяването към ЕС, 2008, 16 с.
- УНИЦЕФ, София Консълтинг. 2007. Аналитичен доклад на тема: Преглед на бедността при децата и проучване на публичните разходи
- Operation “Statistics on Income and Living Conditions”, Bulgaria, 2015. National Statistical Institute, Sofia, 2016
- www.nsi.bg